

VĒSTURES AVOTI

BRUŅOTĀ CĪŅA LIELVĀRDES, SKRĪVERU, KOKNESES UN STUKMAŅU APKAIMĒ 1905. GADA RUDENĪ

1907. gadā no 17. augusta līdz 5. septembrim¹ Rīgā pagaidu karatiesa izskatīja tā saucamo Rīgas apriņķa bruņotās sacelšanās prāvu. Pēc vairāk nekā pusotra gada ilgušās izmeklēšanas 57 cilvēki tika apsūdzēti visdažādākajos nodarījumos: veikuši mēģinājumu gāzt pastāvošo valsts iekārtu un dibināt demokrātisku republiku; organizējuši un piedalījušies nelikumīgās pašvaldību vēlēšanās; veidojuši bruņotas kaujas vienības cīņai ar karaspēku; vardarbīgā kārtā atņēmuši privātpersonām un militārpersonām ieročus; sabojājot dzelzceļa segumu, izraisījuši vilciena katastrofu un pēc tam veikuši bruņotu uzbrukumu armijas vienībai šajā vilcienā; veikuši bruņotu uzbrukumu Kokneses mācītājmuīžai, Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga fon Heninga mājai Skrīveros; Lielvārdē pie Pūces kroga uzbrukuši dragūnu vienībai, kas kopā ar muižnieku ģimenes locekļiem devās uz Rīgu. Nepārspilējot var teikt, ka tā bija viena no nozīmīgākajām politiskajām prāvām pēc revolūcijas sakāves, kurā tika vērtēti revolūcijas augstākā pacēluma notikumi, kas saistās ar bruņoto cīņu Lielvārdes, Skrīveru, Kokneses un Stukmaņu apkaimē 1905. gada novembra beigās un decembra sākumā. Savukārt šo notikumu vidū izceļas divi, kas atstājuši īpašu ietekmi uz laikabiedriem, gan radikalizējot viņu politiskos uzskatus, gan diskreditējot viņu acīs sociāldemokrātisko kustību, kā arī vistiešākajā veidā sagraujot daudzu jo daudzu cilvēku turpmākos likteņus. Tie ir Liepkalnes–Vestienas evaņģēliski luteriskās draudzes mācītāja Karla Štolla ģimenes sagūstīšana Koknesē 1905. gada 26. novembrī un muižnieku ģimeņu sagūstīšana pie Lielvārdes Pūces kroga 27. novembrī. Par šiem notikumiem konkrētas ticamas ziņas vēstures literatūrā līdz šim nav publicētas. Šis atturības iemesli, iespējams, no vienas puses, ir saistīti ar sagūstīto personu nevēlēšanos publiski runāt par viņu skatījumā tik apkaunojošu dzīves epizodi kā gūstniecība zemākas kārtas – zemnieku varā, kas turklāt izrādījuši augstsirdību. No otras puses, daudzi sociāldemokrātiskās kustības vadoņi vēlāk – Latvijas Republikas laikā par saviem radikālajiem uzskatiem un konkrēto rīcību revolucionārajos notikumos bija “aizmirsuši”. Daudzās tā laika atmiņās ir gludas frāzes par revolucionāro

aģitāciju, piedalīšanos neskaitāmos mītiņos un sociāldemokrātisko organizāciju pulciņu sapulcēs, un tikai rūpīgs dažādos dokumentos atrasto faktu salīdzināšanas darbs bieži rāda visai nesimpātisku ainu, kas saistās ar revolūcijas radikālo izpausmju – laupīšanas, dedzināšanas un vardarbības eskalāciju, kā arī tiešu organizēšanu. Savukārt padomju perioda vēstures literatūrā muižnieku ģimeņu locekļu sagūstīšana un pēc tam sekojošā atbrīvošana tika viennozīmīgi vērtēta kā politiska kļūda.²

Šeit publicētie dokumenti rāda šos notikumus tā, kā tos redzēja un uztvēra vistiešākie to dalībnieki – Liepkalnes–Vestienas evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs K. Štolls, 9. dragūnu pulka rotmīstrs Ervīns Šterns, vācu muižniecības pārstāvis Johans Rozens, viens no revolucionārās cīņas vadītājiem Kokneses apkaimē Jānis Kroders.³ Visi ievietotie dokumenti ir prāvas izmeklēšanas gaitā veiktie nopratināšanas protokoli.

Policijas sastādītajā protokolā ir fiksēts, ka Pilsētas daļas 1. iecirkņa pristavs Rosmanis kopā ar vēl pieciem policijas pārstāvjiem 1906. gada 18. augustā trijos no rīta ieradies Aleksandra ielas 94. nama 12. dzīvoklī. Tur atrada dzīvokļa saimnieci Annu Krasīņu ar diviem dēliem, Lubānas pagasta zemnieku Andreju Āboliņu, citās istabās bija Johans Bunte, Maulīne Muraška un Marija Bambāne. Pirmo policijas sastādīto protokolu visi minētie ar šādiem uzvārdiem arī parakstīja, viņus apcietināja un aizveda uz policijas iecirkni, kur jau tajā pašā dienā A. Āboliņš atzinās, ka viņa īstais vārds ir Jānis Kroders.⁴ Tāpat viņš pastāstīja par citiem dzīvoklī atrastajiem ģimenes locekļiem – sievu Annu, dvīņiem Robertu un Arturu, meitu Mildu, sievasmāsu Mariju Bambāni. Ņemot vērā operācijā pieaicināto policistu skaitu un dienesta pakāpes (vairāki bija policijas pristavi), rodas pārlicība, ka viņi bija labi informēti par to, kādas personas atrodas dzīvoklī. Vēstures literatūrā ir norādes, ka J. Kroderu policijai nodevis Kokneses pagasta skolotāja palīgs Jānis Brazovskis, par provokatoru un nodevēju viņš ir nosaukts arī biedrības “Piektais gads” materiālos,⁵ bet konkrētus dokumentārus pierādījumus tam nav izdevies atrast. Izmeklēšanas lietā ir tikai dokuments, kur Rīgas apriņķa priekšnieks 1908. gada 3. aprīlī ziņo Rīgas apgabaltiesas svarīgu lietu izmeklētājam, ka Kokneses pagasta skolotāja palīgs Ivans Ivana d. Brazovskis, kurš nemieru laikā bijis kaujinieku vienību dalībnieks, tagad dzīvo Pēterburgā, Fontankā nr. 29, ar pasi uz Rīgas pilsoņa Johana Viktora Aleksandra d. Brakoviča vārda.⁶ Šajā dokumentu kopā publicētais J. Krodera nopratināšanas protokols ir rakstīts 22. augustā, tātad četras dienas pēc apcietināšanas, un nopratināšanā viņš atklāti stāsta par pagasta delegātu kongresa idejas rašanās apstākļiem, tā sagatavošanu un realizāciju, uzskatot to par atklātu un likumīgu, kas radusies gan Vidzemes

gubernatora ietekmē, gan cara izsludinātā 17. oktobra manifesta ietvaros. Sev izvīrīto apsūdzību viņš kategoriski noliedza. Biezajā arhīva lietā, kur sakopoti neskaitāmie apsūdzēto un liecinieku nopratināšanas protokoli, citu vidū atrodas arī 22 gadus vecā Kokneses Līdaku mājas iedzīvotāja Jāņa Gruzniņa nopratināšanas protokols, kur viņš starp daudziem revolucionāro notikumu dalībnieku uzvārdiem min arī Kroderu, piebilstot, ka pats mītiņā dzirdējis, ka Kroders runājis – vajagot nodibināt latviešu republiku un izvēlēties prezidentu. Pēc tā tauta sākusī runāt, ka pirmais prezidents būšot Kroders.⁷ Būtībā pret Kroderu īpaši pierādījumi nebija jāmeklē, viņa ietekmi un nozīmīgumu revolucionārajos notikumos uzsvēra ikkatrs. Šī ietekme bija tik liela, ka karatiesas piespriesto nāves sodu Baltijas ģenerālgubernators A. Mellers-Zakomēļskis⁸ viņam un vēl divpadsmit uz nāvi notiesātajiem nomainīja pret mūža katorgu.

Liepkalnes–Vestienas evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs K. Štolls kopā ar savu ģimeni un dēla draugiem, kas bija tā saucamās muižnieku paš aizsardzības locekļi, ne pēc savas iniciatīvas, bet paklausot Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga fon Petersona neatlaidīgam aicinājumam, devās uz Kokneses staciju, lai brauktu uz Rīgu. Zinot mācītāja visai skarbos piedzīvojumus iepriekšējā vasarā, kļūst saprotama paš aizsardzības locekļu klātbūtne. Baznīcas demonstrācijas laikā 1905. gada 29. maijā K. Štollu norāva no kanceles, izvilka no baznīcas, spieda nest sarkanu karogu. Pūlis viņu piekāva, un vēlāk vietējais ārsts Viktors Petersons konstatēja, ka 59 gadus vecajam mācītājam ir stipri cietušas abas rokas, ir smagi sasitumi pa visu ķermeni, gūtas deviņas brūces un ievainojumi, saņemti četri dzīvībai bīstami sitienu pa galvu.⁹ Ne izmeklēšanā par šo demonstrāciju, ne arī par gūstniecības laiku Koknesē un pēc tam Liepkalnes apkaimē, kas kopā ilga aptuveni mēnesi, K. Štolls atšķirībā no daudziem citiem nevienu vainīgo nenosauca, bet izmeklētājam godprātīgi stāstīja tikai par notikumu gaitu. Pat protokola sausā valoda rāda mums pašcieņas pilnu personību, kas šajā izmeklēšanas materiālā kopā izceļas.

9. Jeļizavetogradas dragūnu pulka rotmistrs Ervīns Šterns¹⁰ arī ir savdabīga personība, viņam pakļautie dragūni nelaupīja, un pats viņš neskarts pārvietojās pa revolucionāru kontrolēto teritoriju. Daudzas liecības rāda Šterna un Skrīveru stacijas priekšnieka palīga Artūra Piegāza¹¹ neslēptās savstarpējās simpātijas. Tā Rūdolfs Bangerskis savās atmiņās atzīmē, ka satīcis Šternu 1905. gada novembrī, kad ieradīs no Tālo Austrumu frontes apciemot vecākus Skrīveros. Šterns viņam stāstījis, ka pie Aizkraukles kroga viņam un viņa kareivjiem būtu klājies slikti, “bet viņus ļoti aizstāvējis stacijas priekšnieka palīgs Piegāzis, aizrādīdams, ka Šterna vadītais eskadrons nevienam iedzīvotājam nekā ļauna neesot nodarījis, kaut gan varējis darīt, un tāpēc visi kareivji jāatlaiž brīvībā. Tas tad arī noticis, un arī viņš jūtoties

pilnīgi brīvs un domājot pēc pāris dienām doties uz Rīgu.”¹² R. Bangerskis atzīmējis Šterna apņemšanos savukārt glābt Piegāzu no soda, kas cieta neveiksmi. Izmeklēšanas lietā ir arī cits E. Šterna nopratināšanas protokols, kas uzrakstīts 1906. gada 24. janvārī un kurā viņš atklāti atzinis, ka, “pateicoties Skrīveru birojam, kurā bija arī Piegāzs, mēs esam izbēguši no vardarbības”.¹³ Šajā dokumentu kopā ievietotais Šterna nopratināšanas protokols detalizēti atklāj notikumu gaitu Skrīveros, revolucionāru uzbrukumu pie Lielvārdes Pūces kroga, kurā viņš pats, kritot no zirga, guva smadzeņu satricinājumu, muižnieku ģimenes locekļu un viņa paša sagūstīšanu, pēc tam atbrīvošanu.

Ceturtais dokuments ir Lielstraupes īpašnieka barona Hansa Johana Oto fon Rozena¹⁴ nopratināšanas protokols, kas stāsta par viņa līdzdalību muižnieku ģimeņu atbrīvošanā. Šo notikumu viņš pavisam nedaudz – tikai dažās rindās ir ieskicējis arī savās atmiņās, kuras vēsturniece Pārsla Pētersone publicējusi žurnālā “Latvijas Arhīvi”.¹⁵ Redzam, ka šo notikumu itin drīz ir aizēnojusi viņa personiskā traģēdija – Lielstraupes pils nodedzināšana 1905. gadā naktī uz 9. decembri. Savukārt protokols rāda barona Rozena aktīvu dalību konflikta risināšanā – uzstāšanos zemnieku mītiņā Lielvārdē un 500 rubļu ķīlas naudas sagādāšanu, kas, iespējams, paredzētajam mērķim – palīdzēt kritušo zemnieku ģimenēm – nekad netika izmantota.

Šajā politiskajā prāvā pavisam tika notiesāti četrdesmit septiņi cilvēki, astoņiem no viņiem piesprieda nāves sodu, ko pēc dažām dienām 11. septembrī izpildīja.

1. dokuments

JĀŅA KRODERA NOPRATINĀŠANAS PROTOKOLS 1906. GADA 22. AUGUSTĀ

Apsūdzētā nopratināšanas protokols

1906. gada 22. augustā Rīgas apgabaltiesas svarīgu lietu tiesu izmeklētājs, ievērojot tiesvedības reglamenta 403. pantu, nopratinājis apsūdzēto, kurš liecinājis sekojošo:

1. Vārds, tēva vārds un uzvārds. Jānis Mārtiņa d. Kroders.
2. Vecums. 46 gadi.
3. Dzimšanas vieta. Bērzones draudze Cēsu apriņķī.
4. Pieraksta vieta. Rīgas apriņķa Aderkašu pagasts.
5. Pastāvīgā dzīvesvieta. Pašlaik tādas nav.
6. Dzimis laulībā.
7. Kārta (stāvoklis, pakāpe). Zemnieks.
8. Tautība. Latvietis.
9. Reliģija. Luterānis.

10. Kādu izglītību ieguvis un vai vispār prot lasīt un rakstīt. 1881. gadā beidzis Valkas skolotāju semināra kursu.

11. Ģimenes stāvoklis (precējies, atraitnis, šķīries, vai ir bērni un cik; ja ir mazgadīgie, vai dzīvo pie vecākiem, bāreņi, atradeņi utt.). Precējies, sievu sauc Anna, ir 4 dēli: Pāvelam 18 gadi, dvīņiem Robertam un Artūram 14 gadi, Osvaldam 7 gadi; meitām: Mildai 20 gadi, Marijai 10 gadi.

12. Nodarbošanās vai amats. Vairāk nekā 23 gadus bijis pagasta rakstvedis.

13. Mantiskā nodrošinājuma stāvoklis. Nekādas mantas nav.

14. Sevišķas pazīmes (kurls, akls, mēms). Kreisās rokas vidējam pirkstam trūkst naga.

15. Atzinības zīmes. Nav.

16. Kādas attiecības ar nodarījumā cietušo pusi. –

17. Attiecības ar karaklausību. Nav bijis dienestā.

18. Vai bijis tiesāts, vai piedalījies izmeklēšanā un kādā noziegumā, vai izcietis sodu, vai pašlaik nav izmeklēšanā un tiek tiesāts citā lietā. Nav tiesāts.

Es neatzīstu sevi par vainīgu man izvirzītā apsūdzībā pēc Kriminālkodeksa 102. panta 2. daļas.

Es vairāk nekā 23 gadus esmu bijis pagasta rakstvedis. Sākumā es biju rakstvedis Cēsu apriņķa Viesienas pagastā, pēc tam no 1884. gada līdz 1905. gadam Aderkašu pagastā un no 1905. gada maija Kokneses pagastā. No Aderkašu pagasta es tiku pārcelts tādēļ, ka vietējie muižnieki nebija apmierināti ar mani, jo, tā kā es daudzu gadu garumā biju pagasta rakstvedis, man bija iespēja redzēt muižnieku nelikumīgo rīcību pret vietējiem zemniekiem un, cik bija iespējams, aizstāvēt pēdējo likumīgās intereses, turklāt tikai likumīgiem līdzekļiem. Tādēļ daudzi muižnieki bija noskaņoti pret mani. Novembra sākumā [1905. gadā] Vidzemes gubernators sasauca Rīgā visus Rīgas apriņķa pagastu vecākos un rakstvežus, lai iepazītos ar priekšlikumiem, kā nomierināt iedzīvotājus. Koknesē par to 2. novembrī tika saņemta telegramma no zemnieku lietu komisāra kņaza Kropotkina,¹⁶ kurš toreiz aizvietoja mūsu iecirkņa komisāru – grāfu Pāleni viņa prombūtnes laikā. Sakarā ar šo izsaukumu otrā dienā, tas ir, 3. novembrī, es devos uz Rīgu kopā ar Kokneses pagasta vecāko Pļaviņu. Mēs sapulcējāmies apmēram 70 cilvēku – pagastu vecākie un rakstveži – un lūdzām gubernatora kungu iespēju savus apsvērumus izteikt rakstiski, kam gubernatora kungs piekrita. Turpat pili pēc sapulces mēs uzrakstījām savus apsvērumus un iesniedzām tos gubernatoram. Tagad sīkāk es jau vairs neatceros visus apsvērumus, atceros tikai, ka tika norādīts uz nepieciešamību ceļu klausību attiecināt uz visām zemēm, naturālās nodevas mācītāju labā aizvietot ar naudas maksājumiem; uz atskaišu pieprasīšanu no landrātu kolēģijas par zemes nodevu izmantošanu, jo, kamēr nav

iesniegta atskaite, zemnieki nav ar mieru šo nodevu maksāt; visu pagasta iedzīvotāju piedalīšanos pagasta varasvīru vēlēšanās, kas notiek uz vispārējas balsošanas pamata. Gubernatora kungs paziņoja, ka ar savu varu viņš šos ieteikumus apmierināt nevar, ka daudzi no tiem var tikt risināti likumdošanas kārtībā, bet attiecībā uz ceļu klausību teica, ka nodos to izskatīšanā landrātam. Centās pārliecināt ietekmēt zemniekus, lai viņi turpinātu maksāt zemes nodokli, paskaidrojot, ka pēc likuma landrātu kolēģijai atskaite par izlietoto zemes nodokli ir jāiesniedz valsts kontroles kolēģijai un pēc tam tā tiek publicēta vispārējai zināšanai. Starp citu, man ir labi zināms, ka šīs atskaites īstenībā nekad netiek publicētas, publicē tikai tāmi, un zemnieku vidū klīda baumas, ka zemes nodokli muižnieki iztērē vienkārši savām vajadzībām. Tad sapulce nolēma no sava vidus izvirzīt īpašu komisiju, lai tālāk izstrādātu iesniegtos apsvērumus, attiecībā uz materiālu savākšanu tika nolemts, ka pēc tam, kad tiks savākti pietiekami daudz materiāla, to izskatīs pagastu pilnvaroto sapulce. Par to tika paziņots gubernatoram, kurš izteica savu piekrišanu. Tad pat minētās komisijas sastāvā no tiem, kas bija sabraukuši, tika izvēlēti 8 cilvēki – pagastu vecākie: Ozols no Slokas, Eglītis no Bebru, Dangbergs¹⁷ no Meņģeles pagasta, ceturto neatceros; rakstveži: es, Grīnbergs no Siguldas, Krūmiņš no Ādažu, Balodis no Ikšķiles pagasta. Komisija sapulcējās tajā pašā vakarā un nolēma izstrādāt vietējās pašpārvaldes projektu, savākt nepieciešamos materiālus un pēc tam visu to nodot izskatīšanai varas pilnvaroto kongresam. Attiecībā uz pašpārvaldes projektu uzskatu par nepieciešamu paziņot sekojošo: 1905. gada pavasarī vietējā muižniecība sagatavoja savu pašpārvaldes projektu, kura gatavošanā, saprotams, zemniecība nepiedalījās. Šis projekts tika publicēts avīzēs,¹⁸ tā ka visiem iedzīvotājiem bija iespēja iepazīties ar tā saturu. Projekts visur tika apspriests tādā ziņā, ka zemnieki nevarēja tam piekrist, tāpēc tad mēs arī nolēmām izstrādāt savu pašpārvaldes projektu kā pretsvaru muižnieku projektam. Es biju izvirzīts par komisijas priekšsēdētāju. Man arī tika uzdots izstrādāt pašpārvaldes projektu. Pēc tam es vērsos pie zvērināta advokāta Berga¹⁹ (viņš tad dzīvoja Suvorova ielā, mājas numuru nezinu, kur dzīvo tagad – nezinu), kurš šo darbu veica. Šis projekts tika publicēts latviešu avīzē “Baltijas Vēstnesis”,²⁰ pēc tam es kā komisijas pārstāvis nolēmu sasaukt 18. novembrī komisijas sēdi, jo jau 19. novembrī es biju sasaucis Rīgā pārstāvjus no visiem Vidzemes un Kurzemes guberņas latviešu pagastiem. Pilnvarotajiem vajadzēja apspriest pašpārvaldes projektu, un tāpēc bija tik svarīgi uzklaut visas latviešu tautas uzskatus, bez tam bija nepieciešams sapulcējušos pārstāvju vārdā atspēkot kāda nezināmā palaistas neveiklas tenkas, ka it kā latvieši grib nodibināt kaut kādu “latviešu republiku”. Aicinājumu izvēlēties pārstāvjus un

tiem ierasties 19. novembrī Rīgā es publicēju avīzēs. 11. novembrī es Rīgas policijmeistaram,²¹ pamatojoties uz 12. novembra likumu par sapulcēm, iesniedzu iesniegumu par to, ka 19. novembrī tiek sasaukta pagasta pārstāvju sapulce, norādot, ka tā notiks Latviešu sabiedrības telpās Romanova ielā 25. Sapulci tika nolemts sarīkot tieši tur tāpēc, ka citas pienācīgas telpas tajā laikā nebija iespējams atrast. Un tā 18. novembrī mēs, komisijas locekļi, sapulcējāmies Rīgā; vakara sēdē tika apspriesta nākamās dienas sapulces darba kārtība, bez tam Krūmiņš vēl pa telefonu sazinājās ar Pilsētas daļas 2. policijas iecirkni, lai noskaidrotu, vai nākamās dienas sapulcei nav kādi šķēršļi, uz ko viņam tika atbildēts, ka šķēršļu nav, bet no rīta iecirknī jāpaņem apliecība par to, ka telpu lietošanai no policijas puses šķēršļu nav. Nākamajā dienā Krūmiņš devās uz policijas iecirkni pēc minētās apliecības, bet es nedaudz vēlāk devos uz sapulci. Uz ielas pie telpām, kur vajadzēja notikt šai sapulcei, bija sapulcēties jau daudz cilvēku, bet iekšā policija nevienu nelaida, aizbildinoties, ka sapulce nav atļauta. Tad ieradās Krūmiņš un man pastāstīja, ka apliecību iecirknī viņam nav izdevuši un teikuši, ka ne par kādu sapulci neko nezina, ka man 11. novembra iesniegumu nav saņēmuši; pašu faktu par Krūmiņa iepriekšējās dienas zvanu uz iecirkni tur nolieguši, paziņojot, pēc Krūmiņa sacītā, ka nekāda saruna pa telefonu nav notikusi. Tad es devos pie policijmeistara, lai izskaidrotos par šo nesaprašanos; policijmeistars sākumā man paziņoja, ka nekādu manu iesniegumu par sapulci nav saņēmis, bet, kad beigās šis mans 11. novembra iesniegums ar atzīmi, ka iesniegts tajā pašā 11. novembrī, tika sameklēts, tad policijmeistars paziņoja, ka sapulci nav atļāvis gubernators un ka man vajag vērsties pie viņa. Es devos uz turieni kopā ar četriem vai pieciem cilvēkiem, kuru vidū bija Krūmiņš un, liekas, Dangbergs un Eglītis, bet īsti neatceros; vēl ar mums bija žurnāla “Mēnešraksts” redaktors Zālīte,²² pirms tam viņi kopā ar mani bija pie policijmeistara. Mēs ieradāmies pie gubernatora pusdivpadsmitos no rīta, bet tikām pielaisti tikai trijos dienā. Gubernators paziņoja, ka šo sapulci neatļauj tāpēc, ka tajā piedalās ne tikai Vidzemes, bet arī Kurzemes pārstāvji; ka viņš var atļaut sapulcēties tikai vidzemniekiem un arī tad nekā citādi kā pie viņa pili. Ar to mūsu saruna ar gubernatoru beidzās, un mēs devāmies uz Romanova ielu, lai paskatītos, kas tur notiek. Bija jau ceturrtā stunda pēcpusdienā, kad mēs ieradāmies Romanova ielā Latviešu sabiedrības telpās: policijas vairs tur nebija, un visi sanākušie noturēja sēdi iepriekš ieplānotajā telpā. Kad es tur parādījos, sapulce no manis pieprasīja paskaidrojumu par atļaujas aizturēšanas iemesliem; pēc tam kad es izstāstīju par to, kā tas viss notika, sapulce mani izvēlēja par priekšsēdētāju – un sākās darbs. Sapulce, kurā piedalījās apmēram tūkstošis cilvēku, notika divas dienas – 19. un 20. novembrī

manā vadībā. Tika apspriestas pašreizējās pagastu iekārtas nepilnības un meklēti ceļi, kā to visu uzlabot. Tika apspriests arī mans pašpārvaldes projekts, bet kopumā tas tika noraidīts. Otrās sēdes laikā 20. novembrī tika pa telefonu no gubernatora saņemta prasība, lai mēs, kuri pie viņa bija 19. novembrī, ierastos atkal 20. novembrī ap diviem dienā, bet, ja tajā laikā būtu aizņemti, tad sešos pēcpusdienā. Kad tas tika paziņots sapulcei, tā nolēma, ka pie gubernatora iet nevajag, tādēļ arī es pie viņa vairs neesmu bijis. Var papildināt, ka 19. novembrī, kad atgriezos no gubernatora, es sapulcei paziņoju viņa priekšlikumu vidzemniekiem sapulcēties pie viņa zālē, bet sapulce nolēma: šo priekšlikumu noraidīt un turpināt darbu kopā ar kurzemniekiem Romanova ielā. 20. novembrī sapulce beidzās. Cik atceros, sapulces lēmumi bija šādi: atzīt pašreizējo pagastu iekārtu par neapmierinošu, nomainīt pagasta valdes ar rīcības komitejām, ko iedzīvotāji ievēlē ar vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu balsošanu. Es izvirzīju priekšlikumu sapulces lēmumus iesniegt varas iestādēm, lai valdība tos apstiprinātu, un gaidīt to īstenošanu dzīvē likumdošanā paredzētajā kārtībā, bet mans priekšlikums tika noraidīts, un sapulce pieņēma rezolūciju par lēmumu nekavējošu ieviešanu dzīvē, nerēķinoties ar valdību. Attiecībā uz zemi, skolām, mācītājiem, iedzīvotāju apbruņošanu nekādi lēmumi netika pieņemti. Par skolu, mācītājmuižu un citām klausībām, par to, ka nodokļi netiek pareizi sadalīti, patiešām tika runāts, bet nekādi lēmumi netika pieņemti. Par bruņošanos pat netika runāts. Pēc tam es devos atpakaļ uz Koknesi. 24. novembrī atkal braucu uz Rīgu, jo biju nodomājis kādas lietas sakarā doties uz Siguldu pie komisāra kņaza Kropotkina, bet tieši tajā laikā sākās dzelzceļnieku streiks, tā ka Siguldā es nenokļuvu un biju spiests atgriezties no Rīgas Koknesē kājām. Es izgāju no Rīgas 25., bet Koknesē nonācu 26. novembra vakarā. Tur es pie dziedāšanas biedrības ēkas ieraudzīju lielu pūli; tur bija novietoti gūstekņi – nezinu, kādos apstākļos sagūstīti un kas to izdarīja, jo tas notika manas prombūtnes laikā, – mācītājs Štolls ar ģimeni; es sāku sapulcējušos pārliecināt, ka viņus vajag atbrīvot, bet tauta tam nepiekrita, un viņi tika aizvesti uz Kokneses pili. Pēc dažām dienām novembra beigās, neatceros, kurā datumā, uz Koknesi ar vilcienu tika atvesti muižnieki, kuri bija sagūstīti pie Lielvārdes; viņus arī ievietoja pilī. Stacijā tajā brīdī, kad viņus atveda, manis nebija, kas viņus atveda uz Koknesi, es nezinu. Es redzēju, kā viņus veda bruņots pūlis, bet nevienu no viņiem es nosaukt nevaru, jo viņus nepazīnu. Gūstekņi pilī pavadīja vairākas dienas, šajā laikā es biju pilī tikai divas reizes: kad viņus atveda un kad viņus veda uz Rīgu. Par gūstekņu rakstīto vēstuli uz Rīgu landmaršalam Meienдорfam²³ zinu, ka šāda vēstule patiešām tika rakstīta, bet, kurš no gūstekņiem to darīja, nezinu; šo vēstuli man rādīja Malta, un es to

lasiju. Vēstulē muižnieki atzina savu vainu tautas priekšā, ka viņi vēlas noslēgt mieru ar latviešiem utt. – precīzi neatceros; tā noslēdzās ar prasību Vidzemes guberņā neievieš karastāvokli. Vēstuli uz Rīgu veda, liekas, Brazovskis, bet to droši apgalvot nevaru. Kas attiecas uz vilciena katastrofu un delegāciju, kurā piedalījās Karps un Brazovskis, – esmu tikai dzirdējis, pats šīs delegācijas nosūtīšanā un vispār visā šajā lietā neesmu piedalījies. Attiecībā uz gūstekņu nosūtīšanu no Kokneses uz Rīgu paskaidroju: sakarā ar to, ka izplatījās baumas, ka kaut kādas bruņotas bandas taisās ierasties Koknesē un sagrābt gūstekņus, tika nolemts, lai tas nenotiktu, nosūtīt viņus uz Rīgu; tas tika nolemts tautas sapulcē dziedāšanas biedrības mājā. Kas šajā sapulcē piedalījās, es nevaru nosaukt, jo neatceros. Nekādus bruņotus ļaudis, kas būtu prasījuši gūstekņu atdošanu, es neredzēju. Pēc tam es un Malta pārvedām gūstekņus no pils uz staciju, kur viņiem bija sagatavots vilciens, neskatoties uz to, ka tajā laikā bija dzelzceļnieku streiks. Kas deva rīkojumu par vilciena sastāva sagatavošanu un padošanu – es nezinu. Gūstekņi tika iesēdināti vagonos, un man palūdza iedot viņiem kaut kādu zīmīti, lai ceļā viņiem netiktu nodarīta kāda vardarbība; es devos uz stacijas priekšnieka kantori un tur uz papīra gabaliņa uzrakstīju tikai to, ka tik un tik cilvēku (cik viņu bija, es neatceros, septiņi vai astoņi) dodas uz Rīgu. Pēc tam, vēlreiz iznākot uz platformas, lai nodotu šo zīmīti, es ieraudzīju Petersonu, kurš nāca sēsties vagonā; no platformas, kur tajā laikā bija daudz cilvēku, sāka kliegt, ka Petersonam jāiet kājām. Kaut kas sagrāba Petersonu aiz mēteļa un turēja viņu, es centos viņu aizstāvēt un gribēju viņu atšķirt, bet tur pielēca klāt kāds cits nepazīstams gara auguma cilvēks, pavērsa pret manām krūtīm durkli un sacīja, ka mani nogalinās, ja es iemaisīšos. Petersons tika no manām rokām izrauts ar spēku un kaut kur aizvests. Par slepkavībām – viņa, Maksimoviča, čerkesu – es uzzināju tikai vakarā vai nākamajā rītā. Kas attiecas uz Maksimoviču un čerkesiem, tad viņus turēja pagasta valdes telpās, un no turienes viņus kaut kas aizveda; es neredzēju, kā viņi tika aizvesti, un nezinu, kas tur piedalījās. No tā pūļa, kas bija uz stacijas platformas tajā laikā, kad sagūstītos muižniekus nosūtīja no Kokneses uz Rīgu, es nevienu nevaru nosaukt, jo nevienu nepazīnu, visi viņi bija sveši. Vispār es no Kokneses zemniekiem pēc sejas pazīstu ļoti nedaudzus, jo Koknesē dzīvoju tikai no pagājušā gada maija. Mums Koknesē nekādas kaujas vienības vai milicijas nav bijis, par kaut ko līdzīgu man pat nav nācies dzirdēt. Personiski man nekāda ieroča nav bijis, kaut arī man ir policijas izdota atļauja ieroča glabāšanai. Pie pagasta nama tiešām dežurēja sargi, jo šajā mājā bija daudz dažādu mantu un tās bija nepieciešams apsargāt, īpaši pēc tam, kad kaut kāda bruņota banda aplaupīja kādu māju, kas atradās tuvumā. Apsargāja visi pēc kārtas,

kam bija ierocis, tas ar to arī ieradās. Mītiņi pie mums sākās pēc 17. oktobra manifesta, tie notika dziedāšanas biedrības namā svētdienās. Pirmais mītiņš savācās bez uzaicinājuma vai paziņojuma; pēc tam mītiņi notika svētdienās. Tajos tika apspriesti tikai vietējie ekonomiskie jautājumi. Reizēm es biju šo mītiņu priekšsēdētājs, reizēm Malta. Aģitatorus no malas man nav nācies redzēt mītiņos ne reizi. Novembra beigās vai decembra sākumā mums pagasta valdi nomainīja rīcības komiteja, kurai arī pārgāja visas pagasta valdes funkcijas. Rīcības komiteja sastāvēja no 9 vai 10 locekļiem; par priekšsēdētāju tika izvēlēts Jānis Jaunzems; par locekļiem: Andrejs Eglavs, Jānis Zālīte, Pauls Martinovs, Dauges atraitne, pārējos neatceros; es biju ievēlēts par rakstvedi. Par vēlēšanām tika sastādīts protokols, ar kuru mēs iepazīstinājām zemnieku lietu komisāru kņazu Kropotkinu, tieši tāpat kā ar protokolu par iepriekšējo pagasta varasvīru atteikšanos no amatiem. Vispār visā šajā juku laikā es pieliku visus spēkus, lai novērstu jebkādu vardarbību, dedzināšanas utt. un atturētu tautu no uzbrukumiem cilvēku dzīvībai un mantai. Varbūt, pateicoties tam, nevienā muižā, kas atradās Kokneses pagasta robežās, netika nodezinātas un izlaupītas muižnieku pilis. Tāpat pie mums nebija arī slepkavību. Koknesē es dzīvoju līdz decembra vidum, pēc tam dzīvoju dažādās vietās, tostarp Smoļenskas guberņā, no kurienes atgriezos Rīgā pie savas ģimenes maija beigās; sākumā mēs dzīvojām Elizabetes ielā 103, 12. dzīvoklī, manas sievasmāšas Marijas Bambānes dzīvoklī, pēc tam mana sieva noīrēja 12. dzīvokli Aleksandra ielas 94. namā, kur mēs arī mitām līdz tam laikam, kamēr mūs tur aizturēja. Visu laiku Rīgā es dzīvoju ar Andreja Āboliņa vārdu un pasi, ko es dabūju no kādas nepazīstamas sievietes. Tieši tāpat manai sievai un meitai vajadzēja dzīvot ar svešu vārdu un pasi, jo bija izdots rīkojums, lai no pagasta nevienam no manas ģimenes pasi neizdotu. Kas ir Bunte, kuru aizturēja mūsu dzīvoklī, nezinu, viņš mūsu dzīvoklī istabu par 8 rubļiem sāka īrēt tikai dažas dienas pirms mūsu aresta, un vairāk par viņu man nav nekas zināms. Rjazanskis arī pie mums īrēja istabu; kas viņš tāds, arī nezinu, viņš par istabu maksāja 10 rubļus. Dienas divas pirms mūsu aresta viņš aizbrauca uz Jelgavu un tur tika arestēts. Vienlaikus ar viņu uz Jelgavu aizbrauca arī mana meita Milda, lai meklētu nodarbošanos, jo Jelgavā dzīvo mūsu radniece, kura apsoliņa viņai palīdzēt.

Nosvītrots: [vārdi] vēstule, arests, zinu, meita.

Uzrakstīts no jauna: ir zināms, radniece.

[Paraksti:] Jānis Kroders

Tiesu izmeklētāja vietas izpildītājs V. Gudvilovičs

2. dokumenti

VESTIENAS UN LIEPKALNES EVAŅĢELISKI LUTERISKĀS
DRAUDZES MĀCĪTĀJA KARLA ŠTOLLA NOPRATINĀŠANAS
PROTOKOLS 1906. GADA 24. NOVEMBRĪ

1906. gada 24. novembrī Rīgas apgabaltiesas svarīgu lietu tiesu izmeklētāja vietas izpildītājs V. Gudvilovičs Rīgā nopratināja zemāk minēto liecinieku, ievērojot tiesvedības reglamenta 712. pantu, un nopratinātais liecināja:

Karls Vilhelma d. Štolls, 61 gadu vecs, Liepkalnes un Vestienas evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs, nav ticis tiesāts, dzīvo Rīgā, Skolas ielā nr. 25.

Pagājušajā gadā²⁴ naktī uz 25. novembri, es toreiz dzīvoju Lindenes²⁵ mācītājmuižā (latviešu nosaukums Liepkalne), saņēmu no apriņķa priekšnieka jaunākā palīga fon Petersona, kurš toreiz atradās fon Šeinfogela kunga muižā Meņģelē divpadsmit verstis no Liepkalnes, vēstuli, kurā viņš man ieteica pēc iespējas ātrāk doties uz Rīgu, jo ilgāk palikt Liepkalnē kļūvis bīstami. Tāpēc 25. novembrī ap 11 dienā es ar savu ģimeni, kalpotājiem un septiņiem cilvēkiem no paš aizsardzības devāmies uz tuvāko dzelzceļa staciju Koknesi, kas atrodas 27 verstis no Liepkalnes, lai no turienes brauktu uz Rīgu. Koknesē mēs ieradāmies vakara pusē un dzelzceļa stacijā uzzinājām, ka tajā dienā sācies dzelzceļnieku streiks un pēdējais vilciens uz Rīgu ir aizgājis. Tad mēs devāmies uz Pasta muižu,²⁶ bet turienes muižnieks fon Brimmers mūs nepieņēma,²⁷ jo paš aizsardzības locekļi, kas mūs pavadīja, bija apbruņoti, kas varēja izprovocēt iemeslu mums uzbrukt. Tādēļ mēs devāmies uz Kokneses mācītājmuižu, kur arī apmetāmies: vietējā mācītāja Hilnera²⁸ tur nebija, viņš no rīta jau bija aizbraucis uz Rīgu. Vienpadsmitos vakarā pie mums mācītājmuižā ieradās divi vai trīs cilvēki un pieprasīja atdot visus ieročus, kas ir pie mums, paziņojot, ka mācītājmuižu ir aplenkuši trīssimt apbruņoti cilvēki un, ja neatdosim ieročus, tad mēs tiksīm nošauti. Es pats šos ļaudis, kuri bija atnākuši pēc ieročiem, neredzēju un ar viņiem nerunāju, kas viņi bija, to nezinu, ar viņiem runāja mans dēls Herberts Štolls, bet arī viņš nezina, kas viņi tādi. Ieroču atdošana tika noraidīta, deputāti aizgāja, pēc tam sākās mācītājmuižas apšaušana no visām pusēm. Tā turpinājās visu nakti; no mums neviens netika ievainots, paš aizsardzības locekļi uz šāvieniem atbildēja, bet, vai kādu ievainoja, to nezinu. No rīta apšaušana tika pārtraukta; divi no paš aizsardzības – [Aleksandrs fon] Leviss of Menārs un [Heinrihs] Kiršteins izgāja pagalmā pēc ūdens, un tūlīņ pat uz viņiem sāka šaut, un viņi tika

ar skrotīm ievainoti. Vēl aizmirsu pastāstīt, ka naktī uzbrucēji aizdedzināja šķūni, kas atradās blakus mācītājmuižai, cerot, ka no šķūņa aizdegšies arī dzīvojamā ēka, bet tas tomēr nenotika: šķūnis nodega, bet mācītājmuiža neaizdegās. Kad no rīta tādā veidā uz mums sāka šaut, es nolēmu atlaist mājās savu kalponi Hertu Šmiti (man kalpo līdz šim laikam), domājot, ka viņu palaidīs bez kavēšanās. Apmēram pēc stundas viņa atgriezās un atnesa vēstuli, kurā mums otrreiz tika piedāvāts atdot ieročus, citādi mācītājmuiža tikšot apšaudīta no liелgabala un aizdedzināta un mēs visi tikšot nošauti. Bez tam kalpone stāstīja, ka aplencēji ir sagatavojuši petrolejas mucu ar sūkni, ar kura palīdzību mācītājmuiža tiks aplieta ar petroleju. Tā kā ilgāk turēties mums nebija iespējams, tad es uzstāju, ka vajag padoties, kaut arī pašaisardzības locekļi bija pret to. Par mūsu lēmumu tika paziņots aplencējiem, kuri tad pat lielā daudzumā ieplūda pagalmā. Mans dēls izgāja pie viņiem, lai vienotos par padošanās nosacījumiem, kuri no mūsu puses bija tādi, ka mēs atdodam ieročus, ja mums ir garantēta nokļūšana bez šķēršļiem Rīgā. Es skatījos uz šīm sarunām pa mācītājmuižas logu un redzēju, ka pagalms ir pilns ar visdažādākā vecuma, sākot ar 14 gadiem, bruņotiem ļaudīm; nevienu nosaukt nevaru, jo nevienu nepazīnu. Redzēju, kā vietējais mācītājs²⁹ kaut ko stāstīja pūlim, tāpat arī rentnieks [Kārlis] Grobiņš,³⁰ bet, ko tieši viņi runāja, man nebija dzirdams; vai viņi bija apbruņoti, to es neievēroju. Mūsu padošanās noteikumi tika pieņemti, pēc tam mācītājmuižā ienāca vairāki apbruņoti cilvēki, no kuriem es pazinu tikai vienu – galdnieku [Jāni] Dzenīti³¹ (viņa vārdu nezinu, vēlāk viņš mums daudz palīdzēja), mums atņēma un aiznesa visus ieročus, bet mūs pašus izveda no mācītājmuižas, manu sievu, meitu un ievainoto Levisu iesēdināja ratos, un visi devāmies uz pagasta māju, kur vajadzēja izlemt, ko ar mums darīt tālāk. Pa ceļam savācās liels ļaužu pūlis skatīties, kā mūs ved; vieni kļiedza, ka mūs nekavējoties vajag nošaut, citi deva padomu, ka mūs vajag sasiet, apliet ar petroleju un sadedzināt dzīvus un tā joprojām. Mūs sākumā aizveda uz pagasta māju, no turienes tūlīt pat uz biedrības namu (Vereinshaus), kur bija liela zāle, pagasta mājā tajā laikā notika mītiņš, kurā tika izlemts mūsu liktenis. Biedrības nama zālē mūs parādīja ļaudīm, kuri bija sapulcējušies, un katru nosauca vārdā, piespiežot iznākt priekšā, lai visi varētu redzēt. Man liekas, ka mūs arī pārveda uz biedrības namu daļēji tāpēc, lai mūs parādītu, daļēji, lai mēs nepiedalītos mītiņā, tādēļ par mītiņu es neko nezinu. Beidzot kaut kas biedrības namā paziņoja, ka mītiņā ticis nolemts visus mūs ieslodzīt Kokneses pili. Kurš to paziņoja, nezinu, Maltu un Kroderu es redzēju biedrības namā, bet, vai viņi tur kaut ko runāja, to neatceros. Tad mūs pārveda no biedrības nama uz Kokneses pili un novietoja pagrabstāva divās telpās; logi tur bija ar

dzelzs restēm, mūs apsargāja bruņoti sargi. Tur mūs turēja līdz 1. decembrim; pa to laiku pilī tika nogādāti citi gūstekņi, kā es uzziņāju – sagūstīti pie Lielvārdes; viņi tika ievietoti pilī atsevišķi no mums, tā ka mums ar viņiem nekāda saskarsme nebija, tikai Šeinfogela kundze divas vai trīs reizes ienāca pie manas sievas, un vienreiz atnāca fon Petersons Maltas pavadībā, ar priekšlikumu parakstīt vēstuli, kura tika sūtīta sagūstīto muižnieku vārdā landmaršalam Rīgā, kuru mēs arī parakstījām. Cik es sapratu no Petersona, tad viņam piederēja iniciatīva šīs vēstules sūtīšanā, viņš pats arī to uzrakstīja. Vēstules saturu es neatceros; tajā tika runāts par karastāvokļa neieviešanu; ka iedzīvotājiem karastāvoklis ir apgrūtinošs, ka tas ir tikpat kā paziņojums par kara sākšanos, ka tas var ietekmēt gūstekņu stāvokli utt. 1. decembrī ap astoņiem no rīta pie mums ienāca Petersons un Malta, kurus pavadīja mūsu sardze, pie tam Petersons teica, ka barveži vairs nespēj tautu, kas prasa asinis, noturēt, ka varbūt arī visi nomierināsies, ja nogalinās viņu un Maksimoviču. Malta piebilda, ka sievietēm, man un vēl dažiem citiem nekas nebūs, bet nav zināms, kas būs ar pašaisardzības locekļiem un manu dēlu, kas bija viņu vadītājs, un ka, lai izlemtu jautājumu, ko ar viņiem darīt, pulksten vienpadsmitos tiek sasaukts miņiņš. Pēc tam viņi no mums aizgāja. Vienos dienā Malta no jauna atnāca pie mums un lika savākt mantas, paziņojot, ka mēs tikšot nogādāti atpakaļ uz Liepkalni, jo Ozolmuižas pagasts, kura robežās atradās Liepkalnes mācītājmuiža, ir pieprasījis, lai mūs atgriež atpakaļ Liepkalnē. Man radās tāds iespaids, ka vietējie barveži Malta un Kroders tiešām nespēj vadīt uzliesmojušās kaislības un grib gūstekņus kaut kur nogrūst, lai vēlāk nebūtu jāatbild par kaut kādu vardarbību pret mums. Pēc pusdienām mūs iesēdināja ekipāžā un veda uz Liepkalni; pie tam es redzēju, kā cita gūstekņu grupa, kurā atradās fon Šeinfogels ar sievu, tika vesta uz dzelzceļa stacijas pusi. Lai mēs ceļā netiktu kavēti, mums pa priekšu jāja divi cilvēki ar sarkaniem karogiem, bez tam katrā ekipāžā atradās viens apbruņots cilvēks ar sarkanu karogu. Nevienu no šiem ļaudīm es nepazīstu. Vakarpusē mēs iebraucām Liepkalnes mācītājmuižā; līdz rītam mūs apsargāja koknesieši, bet no rīta viņi devās atpakaļ; tāpēc, baidoties palikt bez apsardzes, uzrakstīju pagasta valdei, lai mums dod sargus. Tanī pašā dienā pie mums ieradās apbruņots ļaužu bars kaut kāda Laša vadībā, kā runāja – izbēguša zaldāta, kurš bija apbruņots ar zaldātu šauteni, uz kuras durkļa bija sarkans karogs; kāds šī Laša³² vārds un kur viņš dzīvo, to nezinu, tikai dzirdēju, ka strādājis Ozolmuižas pagastā. No personām, kas bija kopā ar viņu, es nevienu nepazīstu un varu atzīmēt, ka tādos gadījumos vienmēr pie mums nāca cilvēki, kas man nebija pazīstami; droši vien tas darīts tīšām, lai viņi paliktu nepazīstami. Viņi pieprasīja, lai pašaisardzības locekļi, kas

atradās kopā ar mums, ierastos pagasta mājā, tur viņus visus pierakstīja. Tā kā pašaizsardzības locekļu vidū bija divi Vācijas pavaldnieki – prūšu armijas atvaļināts leitnants [Heinrihs] Gadenihts un Gamrads, tad viņus atbrīvoja un palaida uz Rīgu; mūs Liepkalnē noturēja 8 dienas kā gūstekņus. No Liepkalnes mūs veda arvien tālāk un tālāk no dzelzceļa līnijas, sākumā uz Sausnēniem, kur noturēja neilgi, no Sausnēniem uz Tolkas muižu, kur mēs bijām divas dienas. Kā izrādījās, revolucionāri mūs neatlaida tāpēc, ka uzskatījuši, ka notiek karš ar valdību, ja notiks gūstekņu apmaiņa, tad par katru no mums varēs iegūt desmit savējos latviešus. Pa to laiku Leviss of Menārs un Rihters (pirmais no viņiem ir ārzemēs, kur Rihters – es nezinu) Federatīvajā komitejā, kas atrodas Rīgā, Romanova ielā, saņēma vēstuli ar norādījumu mūs atbrīvot un nogādāja šo vēstuli Cēsu apriņķa Vestienas pagastā. Tajā laikā mēs arī atrādāmies Cēsu apriņķa robežās – Tolkas muižā: mūs veda arvien tālāk un tālāk valsts iekšienē sakarā ar karaspēka pārvietošanos. Beidzot, pateicoties minētajai vēstulei, 19. decembrī mēs tikām atbrīvoti un ieradāmies Sausnēnos, no turienes 20. decembrī aizbraucām uz Koknesi, bet 21. decembrī ieradāmies Rīgā. Pašaizsardzībā, kuru es minēju, bija mans dēls Herberts Štolls (tagad dzīvo Valkas apriņķa Vecates muižā netālu no Alūksnes), Aleksandrs Leviss of Menārs (Plepiju muiža – Liepājas apriņķī), fon Fēgezaks (ārzemēs), Natuss (vārdā Benno, dzīvo Pērnavā), Kiršteins (vārdu nezinu, adresi arī), Borgests (vārdu nezinu, adresi arī), Gadenihts un Gamrads (pēdējais dzīvo, liekas, kaut kur Rīgā).

[Paraksti] Mācītājs K. Štolls

Tiesu izmeklētāja v. i. V. Gudvilovičs

LVVA, 117-1-1396, 245.-250. lpp.

3. dokuments

9. JEĻIZAVETOGRADAS DRAGŪNU PULKA ROTMISTRA ERVĪNA ŠTERNA NOPRATINĀŠANAS PROTOKOLS 1906. GADA 7. APRĪLĪ

Protokols

1906. gada 7. aprīlī Rīgas apgabaltiesas Rīgas apriņķa 3. iecirkņa tiesu izmeklētājs Skrīveru stacijā nopratināja kā liecinieku, ievērojot kriminālās tiesvedības reglamenta 443. pantu, un nopratinātais liecināja:

Ervīns Karla d. fon Šterns, 42 gadus vecs, luterānis, lasīt un rakstīt pratējs, nav tiesāts, 9. Jeļizavetogradas dragūnu pulka rotmistrs.

No 1905. gada 1. augusta es ar 9. Jeļizavetogradas dragūnu pulka 3. eskadronu tiku komandēts uz Rīgas apriņķa 3. iecirkni. Es pats uzturējos Skrīveros ar vienu vadu (18–20 cilvēki), pārējā eskadrona daļa tika sadalīta iecirknī pa vadiem. Viens vads atradās Meņģeles muižā apakšvirsnieka Ivanova vadībā, otrs vads Ķeipenes muižā, kuru komandēja kornets Kozļaņņikovs,³³ kurš 23. novembra vakarā tur arī tika nogalināts, vēl viens Suntažos korneta Palmrūta vadībā. Meņģele no Skrīveriem atrodas 45 verstu, Ķeipene – 36 verstu, Suntaži – 45 verstu attālumā. Meņģelē kopā ar vadu bija apriņķa priekšnieka pagaidu jaunākais palīgs fon Petersons, Ķeipenē – pagaidu jaunākais palīgs Kaverčs (dzīvo Rīgā muižniecības mājā), Suntažos – uradņiks, viņa uzvārdu neatceros. Vadi darbojās pēc policijas pārstāvju norādījuma: izklīdināja sapulces, atņēma proklamācijas un tā joprojām. Sacēlušies klīda baros, kas bija daļēji apbruņoti, viņi no slēpņa apšaudīja zaldātus un sardzi. Piemēram, Meņģelē zaldāti, kas patrulēja, vairākas reizes tika apšaudīti. Ķeipenē 23. novembra vakarā pūlis uzbruka telpām, kurās atradās zaldāti, pie tam kornets Kozļaņņikovs tika nogalināts un divi zemākās dienesta pakāpes zaldāti ievainoti. Tajā pašā naktī no 23. uz 24. [novembri] Skrīveros tika veikts uzbrukums apriņķa priekšnieka jaunākajam palīgam fon Heikingam, nodedzināja viņa māju, pašu nogalināja. No uradņiku, kas bija šī uzbrukuma liecinieki, stāstītā es zinu, ka pavisam bija ap 100 uzbrucēju, kas bija sadalīti nodaļās, daļa no viņiem bija ieņēmuši dzelzceļa uzbērumu, lai neļautu man iet palīgā no Skrīveriem [muižas]; citi apšaudīja un nodedzināja fon Heikinga māju. Fon Heikingam mājā tad bija viņa guvernante, kalpone, kuras vārdu es nezinu, trīs uradņiki un trīs mani dragūni, viens no viņiem – Ļebedevs tad tika nogalināts, otru atvaļināja rezervē, bet trešais – Aleksandrs Sedovs atrodas Jaunjelgavā. Par to uzzināju jau piecos no rīta no viena mana zaldāta (tā, kurš atvaļināts). Viņš atbruņots ieradās muižā un ziņoja man par notikušo. Līdz fon Heikinga nogalināšanai man bieži nācās būt pie viņa stacijā. Heikings man stāstīja, ka vietējā kustībā bijis iesaistīts stacijas priekšnieka palīgs Piegāzs, tāpat arī citi stacijas kalpotāji. Viņš man pastāstīja, ka viņš jau vienu reizi ir pie sevis izsaucis Piegāzu un izteicis brīdinājumu un ka tas viņam uz ceļiem lūdzis piedošanu, un ka viņš to atlaidis. Cik ilgu laiku pirms fon Heikinga slepkavības tas noticis, es nezinu. Pēc fon Heikinga slepkavības es nolēmu savākt visu vadu Skrīveros un tādēļ uz turieni nosūtīju apakšvirsnieku Jeršovu ar 10 zaldātiem. Jeršovs pašlaik ir atvaļināts rezervē. Es pats ar septiņiem zaldātiem paliku Skrīveros [muižā]. Tajā brīdī Skrīveru muižā bija Raeksons³⁴ ar māsu, muižas īpašnieka fon Zīversa sieva Magdalīna fon Zīversa, viņa meita Verēna fon Zīversa, mazgadīgie bērni, skolotāji – Meiers (vārdu neatceros) un guvernante Hausmane, kuras vārdu arī neat-

ceros, bez tam vēl mežsargs Votrihs (vārdu nezinu), sulainis, vārdā Frīdrihs (uzvārdu nezinu), Prūsijas pavalstnieks. 25. [novembra] vakarā kopā ar savākušos vadu atbrauca: muižnieks fon Šeinfogels ar sievu un mazo meitiņu, viņa sievasmāte fon Petersons, fon Petersons (tagad nogalināts), Jaunbebru muižas īpašnieks Tranzē ar sievu, un gandrīz vienlaikus ar viņiem no Rīgas ieradās fon Heikinga rakstvedis Maksimovičs ar trijiem čerkesiem, rezerves praporščīks fon Šmits (vārdu nezinu), dzīvo, liekas, Rīgā; Rīgas Politehniskā institūta studenti Landsbergs (vārdu nezinu), Mēmershauzens, barons Maidens, Leviss of Menārs un vēl kāds students – ārzemju pavalstnieks, kā arī students Rihters, šo personu adreses es nezinu, bet tās ir zināmas fon Šeinfogela kundzei, kas dzīvo Rīgā, Elizabetes ielā 14, un Kovera kungam turpat muižniecības mājā. Otrajā dienā – 26. novembrī es nolēmu apglabāt fon Heingu un jefreitoru Ļebedevu; no Ķeipenes atvesto kornetu Kozļanņikovu es atstāju Skrīveru muižā, jo gribēja viņu aizvest uz Rīgu. Mēs viņus glabājām bez garīdznieka piedalīšanās, jo viņš pēc mūsu pieprasījuma neieradās. Apbedīšanas laikā uz mums vairākkārt šāva. Arī braucot uz kapsētu un no kapsētas, uz mums tika raidīti atsevišķi šāviņi, pie tam apšaudes laikā sacēlušos pusē tika nogalināti divi cilvēki. Apbedīšanas brīdī es novēroju, ka pa gabalu stāvēja liels daudzums apbruņotu cilvēku, bez tam tajā pašā dienā pēc pusdienām pie manis atnāca Skrīveru pieninieks Gardelis³⁵ un pastāstīja, ka naktī nodomāts Skrīveru muižu ieņemt, un teica, ka šim nolūkam ir sapulcināti 4000 cilvēki. Patiešām visu nakti notika apšaušana. 26. [novembrī] es nosūtīju Jaunjelgavas apriņķa priekšniekam Fahtam vēstuli ar priekšlikumu, ka mēs varētu pārcelties pie viņa uz Jaunjelgavu, jo viņam bija karaspēka vienība. Jaunjelgava atrodas 2 verstu attālumā no Skrīveru [muižas] Daugavas otrā pusē. Raeksons šo vēstuli nosūtīja ar kādu Skrīveru muižas strādnieku. 26. [novembra] vakarā es saņēmu no Fahta atbildi, ka viņš mēģinās to nokārtot. Saskaņā ar noteikumiem viņam vajadzēja pārcelties pār Daugavu Skrīveru krastā un to ieņemt, lai nodrošinātu man palīdzību, to viņam vajadzēja izdarīt nākamās dienas rītā. 27. [novembra] rītā es pats izgāju ārā paskatīties un ieraudzīju, ka visa muižas apkārtnē pārpildīta ar ļaužu bariem. Pieņemot, ka Fahtam nebūs iespējams apsolīto izpildīt, un redzot, ka atkāpšanās ceļš uz Rīgu ir brīvs, es ar eskadronu un visiem muižniekiem devos uz Rembati. Noejot 14 verstis, es uzzināju, ka dumpinieku bari ir atstājuši Skrīveru muižu un ka Fahts ir ieņēmis Skrīveru puses krastu, bet atgriezies tad jau bija par vēlu. Es aizmirsu pastāstīt, ka 25. [novembra] vakarā apakšvirsnieka Davidova vadītais vads, kurš virzījās ar fon Petersonu caur Madlienu, bija aizturējis divus gūstekņus, kurus atveda sev līdzī uz Skrīveru muižu. Šo zemnieku vārdus es nezinu. Atkāpjoties no muižas, es viņus ieslēdzu istabā. Kad mans

vads atkāpās, tad Maksimovičs ar čerkesiem atgriezās namā un vienu no gūstekņiem nošāva, otrs izbilī nokrita un izlikās par mirušu. Tas arī bija iemesls vispārējam stipram naidam pret Maksimoviču. Gribu teikt, ka revolucionāru organizētība bija teicama: vienmēr gatavībā bija jājamzirgi, bija izveidota gaismas signalizācija, darbojās telefons, kas bija ierīkots krogos un ceļu krustojumos, tā ka savākt savus spēkus viņi varēja ļoti ātri.

Apmēram pustrijos mana vienība pienāca pie Lielvārdes muižas ap 20 verstu no Skrīveru muižas. Pēc apvidus apstākļiem mums vajadzēja doties garām Lielvārdes krogam. No labās puses 400 soļu attālumā atradās dzelzceļa sliedes, pa kurām turp un atpakaļ gāja vilciens, pilns ar bruņotiem ļaudīm. Pusversti no kroga tā kreisajā pusē tecēja Daugava, no kuras gandrīz līdz pašam krogam stiepās grava, kurā atradās mūra ēkas un kas arī bija pilna ar bruņotiem ļaudīm. Kad eskadrons tuvojās krogam, tika atklāta uguns kā no gravas, tā arī no kroga. Eskadrons atbildēja un nogalināja vairākus cilvēkus. Tad es nolēmu izrauties pa koridoru garām Lielvārdes krogam; vezumiem un muižniekiem es teicu, lai viņi vai nu cenšas izrauties ar mani, vai arī gaida – varbūt man izdosies viņiem atbrīvot ceļu. Viss eskadrons joņoja pa ceļu garām krogam; no kārniņu jumta puses atskanēja nepārtraukta šaušana, no dragūniem viens tika nošauts un četri ievainoti. Tika nogalināts mans zirgs, un tāpēc es nokritu, sadauzīju galvu pret sasalušo zemi un guvu smadzeņu satricinājumu. Kas notika tālāk, es precīzi neatceros, atceros tikai dažas epizodes, ka atrodos mežā, esmu iekritis purvā, īsti attapos vien tad, kad vairāku verstu attālumā no Lielvārdes mani izveda uz ceļa. Atceros vēl, ka komandēšanu es nodevu kornetam Palmrūtam. No viņa un citu stāstītā es zinu, ka eskadrons pārjoņoja pāri dzelzceļa uzbērumam mežā un, apmetot loku, izjāja kroga aizmugurē pie dzelzceļa uzbēruma netālu no pareizticīgo baznīcas. Kad mēs tur piejājām, tad es, redzot, ka esmu eskadronam par nastu, jo jutu stipras sāpes un biju morāli nospīestā stāvoklī, ieteicu eskadronam vēlreiz pacensties izlauzties, bet pats paliku meža pudurī pie baznīcas. Eskadrons 83 cilvēku sastāvā sasniedza Siguldu un pēc tam Rīgu. Revolucionāri gūstā saņēma ap 20 dragūnu, to skaitā 9 ievainotos. Kad eskadrons aizjāja, es no meža pudura devos uz mācītāja dzīvokli. Pēdējais man paziņoja, ka nevar mani uzņemt, pēc tam tomēr bija ar mieru un atļāva man pārnakšņot, bet otrā rītā paziņoja, ka ir spīests mani izdot revolucionāriem, un aizsūtīja pēc to delegātiem, kuri, pēc viņa teiktā, bija viņam pazīstami. Pēc tiem devās kaut kāds vecs vietējās skolas skolotājs un atveda divus vai trīs cilvēkus, kuri mani pieturot aizveda līdz vilcienam, kas atradās pie baznīcas apmēram divu verstu attālumā no Rembates stacijas Skrīveru virzienā. Garīdznieka, skolotāja un delegātu vārdus es nezinu. Vagonos jau

atradās sagūstītie muižnieki no mūsu pajūgiem. Pārbraucienā no baznīcas uz Skrīveriem vagonā no man pazīstamiem nevienu neredzēju. Jau Skrīveru stacijā es redzēju ļaužu pūli ar ieročiem rokās divus Skrīveru stacijas telegrāfistus. Es viņus pazīstu pēc skata un, ja man parādītu, varu viņus uzreiz atpazīt. Viens pēc uzvārda ir, liekas, Kampenus, otrs Danenbergsons.³⁶ Bez tam stacijā pie manis preču vagonā ienāca Piegāzs, viņš apjautājās par manu veselību un atnesa man tēju. Es esmu pilnīgi pārliecināts, ka viņam šajā kustībā ir kāda loma. Apmēram pēc piecpadsmit minūtēm vilciens sāka virzīties uz Koknesi. Skrīveros mēs bijām apmēram četros pēcpusdienā, bet, kad ieradāmies Koknesē, jau bija satumsis. Kokneses stacijā mūs sagaidīja liels ļaužu pūlis, mūs aplenca bruņota vienība un veda uz Kokneses pili. Pili mūs visus pēc uzvārdiem pierakstīja Kokneses skolotājs Malta, pēc tam mūs ievietoja ēkas pagrabstāvā, kur bija aizrestoti logi. Nākamās dienas rītā pie mums ienāca Kokneses skolotājs Austrums,³⁷ viņš savā vārdā runāja par revolūciju: mēs jūs esam arestējuši, tikt galā ar tautu ir grūti, kamēr mēs esam pie varas, ar jums nekas nenotiks. Pēc Austruma teiktā visu darbību Koknesē vada kaut kāda komiteja. Austrums pie manis ienāca vairākas reizes, kad viņš nāca, tad kopā ar viņu dažreiz bija garīdznieks Karps, kas palika priekšstelpā. Mūs apsargāja apmēram 100 apbruņotu cilvēku, kas stāvēja pagalmā, zem logiem un pie durvīm. Saimniecisko pusi pārzināja un mums ēdienu pavēlēja piegādāt kāds padzīvojis cilvēks, kura uzvārdu vajag zināt fon Šeinfogelam. Daudzus vajag pazīt muižas istabenei. 30. [novembrī] no rīta pie mums ieradās Malta un teica, ka no Daugavpils šurp virzās vilciens ar karaspēku, pavisam 18 vagoni, un lūdza, lai novērstu asinsizliešanu, runāt ar vienības komandieri, kam es piekritu, vēloties šai vienībai palīdzēt. Divatā ar Maltu mēs aizbraucām līdz dzelzceļam, kur uz sliedēm stāvēja strādnieku platforma, kurā jau bija Karps, Austrums un jaunākais palīgs fon Petersons (tagad nogalinātais). Pa ceļam es jautāju Karpam, vai viņš arī ir revolucionārās komitejas loceklis. Viņš man atbildēja, ka, būdams garīdznieks, komitejā nedarbojas, bet lielā mērā simpatizē kustībai. Pa ceļam es redzēju, kā revolucionāri braukā ar platformām, dzelzīnām un zirgu pajūgiem, vedot [nav salasāms], Austrums rādīja vietas, kurās bija izvietojušās revolucionāru vienības. Vairākās vietās bija demontētas sliedes, un tad mūsu platformu pārnesa ar rokām. Tā mēs nonācām līdz dzelzceļa būdai nr. 99, kas atradās pusversti no tās vietas, kur vilciens bija nogājis no sliedēm. Sākumā kā parlamentārietis devās Karps. Viņš drīz atgriezās šausmīgi apvainojies. Tad Austrums un Malta pasauca mani, Petersonu un vēl divus konvojnīkus, un mēs visi kopā gājām, bet, ieraugot zaldātus, apstājāmies. Tad es tālāk gāju viens. Es tikos ar Permas pulka, kas bija izvietots Grodņā, kapteini Urusovu. Izrādījās, ka vilciens nācis

no Daugavpils un tajā atradās pulkvedis Rerbergs ar man nepazīstamu vienību, kā arī vairāki simti Cēsu apriņķa latviešu rezervistu. Vilciens, ar kuru viņi brauca, 100. verstī cieta katastrofu. Vairāki vagoni tika sadauzīti, lokomotīve nogāja no sliedēm. Man stāstīja, ka ir apmēram 30 kritušo un ievainoto.

Es pastāstīju Urusovam, kāds stāvoklis ir novadā, kur notikusi sacelšanās, un griezos atpakaļ, jo baidījies par pārējo gūstekņu likteni. Tajā vietā es vairs nevienu nesastapu. Man iedeva platformu, un es braucu uz Koknesi, tur es satiku Austrumu, kurš man teica, ka viņi ir devuši pavēli uzbrukt Rerberga vienībai. Es dzirdēju runājam, ka naktī tur notikusi apšaušana un ka vairāki zaldāti ir saņemti gūstā. Mani naktī aizveda uz Kokneses pili. Mani konvojēja jauns cilvēks, kā man pēc tam teica, Kokneses veikalnieka, kura veikals atradās pie Kokneses dzelzceļa uzbēruma, komijs. 1. decembrī mūs pamodināja agri no rīta un pavēlēja tūlīt pat doties uz staciju; mūs iesēdināja vagonos, tanī pašā laikā pienāca kāds liela auguma un pūtainu seju cilvēks un izveda no vagona Petersonu. Kad īsti aizveda Maksimoviču un čerkesus, es neredzēju. Maksimovičs, čerkesi un citi muižnieki atradās citās pils telpās. Vilciens sāka kustēties un virzījās ļoti lēni līdz pat tiltam pār Pērses upi. Kad mēs braucām pār tiltu, runāja, ka, lūk, guļ nogalinātie dragūni, bet pēc tam paskaidroja, ka tie nav dragūni, bet Maksimovičs, čerkesi un Petersons. Šāvienus es nedzirdēju. Aiz tilta vilciens gāja parastā gaitā. Kad mēs ieradāmies Skrīveru stacijā, tad kāds vidēja auguma kungs ar zilām brillēm teica runu latviešu valodā, pēc tam turpināja krieviski, vērsoties pie manis: “jūsu vidū ir virsnieks”; tobrīd pie viņa piestaidzās Piegāzs un kaut ko iečukstēja ausī. Tad šis cilvēks zilajās brillēs paziņoja, ka tautai es neesmu pazīstams un ka pret mani nevienam nekas nav.³⁸ Piegāzs pienāca pie manis un teica, ka es varu doties, kurp vēlos. Es devos pie Feniksa uz zirgu pasta staciju, kur paliku līdz nākamās dienas vakaram, kad no Rīgas ieradās vilciens. Pie stacijas priekšnieka Kļaviņa Piegāzs bija atstājis man caurlaidi, kuru es jums uzrādu. Kamēr dzīvoju pie Feniksa, es vairākas reizes īsu brīdi biju stacijā. Piegāzs man tad stāstīja, ka Henings ticis nogalināts nejauši Maksimoviča dēļ un ka viņš it kā pats meklējis nāvi ģimenes apstākļu dēļ. Attiecībā uz korneta Kozļanņikova nogalināšanu Ķeipenē man zaldāti pastāstīja sekojošo. Vads savās telpās vakariņojis, sākuši šaut logos. Kozļanņikovs ar ieroci izskrējis pagalmā un ar vairākiem revolucionāru šāvienu ticis nogalināts. Dienas desmit pēc manas aizbraukšanas es atgriezos no Rīgas caur Skrīveriem [staciju], kur satiku Piegāzu. Uz manu jautājumu, vai tiks atdotas mantas, Piegāzs atbildēja, ka tiks atdotas personīgās mantas, bet ne kroņa īpašums, jo tas pieder tautai.

[Paraksti] Ervīns Karla d. fon Šterns

Tiesu izmeklētāja vietas izpildītājs Korsaks

4. dokuments

LIELSTRAUPES MUIŽAS ĪPAŠNIEKA BARONA JOHANA ROZENA
NOPRATINĀŠANAS PROTOKOLS 1906. GADA 28. FEBRUĀRĪ

Kopija

Protokols nr. ...

1906. gada 28. februārī Rīgā

Es, atsevišķā žandarmērijas korpusa apakšpulkvedis Baikovs,³⁹ pamatojoties uz kriminālās tiesvedības reglamenta 1035.7 pantu (Imperatora Aleksandra Tiesu reglaments, otrais izdevums, 1893. gadā), prokurora biedra klātbūtnē nopratināju zemāk minēto kā liecinieku, kurš, iepazīsies ar tiesvedības reglamenta 443. pantu, liecināja:

Mani sauc barons Rozens Johans Frīdriha d., esmu 35 gadus vecs, luterāņu ticības.

Esmu Vidzemes muižnieks, apriņķa muižniecības maršals.

Dzīvoju Rīgā, Aleksandra ielā 11, pastāvīgi dzīvoju Valmieras apriņķa Lielstraupes muižā.

Uz man uzdotajiem jautājumiem atbildu:

Pagājušajā gadā apmēram ap 1. decembri negaidīti pa telefonu "Dienas Lapas" redaktors Jansons⁴⁰ mani uzaicināja redakcijā steidzīgas lietas dēļ. Kad es uz turieni aizbraucu, satiku Jansonu, zvērinātu advokātu Buševicu⁴¹ un Asaru⁴². Sarunā ar šiem ļaudīm es uzzināju, ka Brazovskis ir atvedis divas vēstules no Lielvārdes muižā un Koknesē aizturētajām muižnieku ģimenēm, kuras prasija muižniecībai aizstāvību un līdzdalību viņu atbrīvošanā. Es teicu, ka vispirms par to vajag runāt muižniecības sapulcē, pie tam šajā laikā Rīgā bija sasaukts muižniecības kongress. Tad Jansons man lūdza, lai galīgi izlemtu, atbraukt uz Buševica dzīvokli Dzirnauvu ielā 104, dzīvokļa numuru neatceros; bija vienas trepes pa kreisi; lejā uz parādes durvīm ir viņa plāksnīte. Pie Buševica es ieradās četros pēcpusdienā, tur satiku Jansonu un Asaru. Tur mēs vienojāmies ap sešiem vakarā satikties viesnīcā "Imperial" un no turienes doties uz Lielvārdi. Es ieteicu braukt pa dzelzceļu, un dzelzceļa pārvaldnieks Daragans⁴³ norīkoja vilcienu, bet Jansons atteicās braukt ar vilcienu, sakot, ka viss ceļš ir revolucionāru rokās un viņu patruļas varot mūs nošaut. Pastā mums arī atteica bīstamības dēļ, tādēļ mēs nolīgām divus divjūgus, ar kuriem izbraucām vispirms uz Lielvārdi. Pirmajā ekipāžā brauca Brazovskis, Buševics un patruļa, kas sastāvēja no viena cilvēka, apbruņota ar mauzera pistoli. Otrajā ekipāžā braucu es un Jansons. Pa ceļam viņš man pastāstīja, ka Federatīvā komiteja sastāv no piecu Rīgas revolucionāro organizāciju – krievu un latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju, Bunda, Lietuvas

un Polijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju – pārstāvjiem; ka Asars, kuru es redzēju pie viņa un Buševica, šajās revolucionārajās organizācijās un Federatīvajā komitejā spēlē milzīgu lomu un ir ievērojams revolucionārās kustības dalībnieks. Tāpat par Buševicu Jansons man stāstīja, ka viņš ir Federatīvās komitejas loceklis, taču vienmēr ir pret slepkavībām un vardarbību, tāpēc tieši viņu Jansons ir uzaicinājis braukt līdzī, lai viņš pārliecinātu tautu nenogalināt muižnieku Petersonu un citus, kurus revolucionāri bija sagūstījuši. Pirms vispārējā streika Buševics uzstājies pret to, rekomendējis Federatīvajai komitejai sūtīt savus biedrus uz apriņķiem, lai cīnītos pret vardarbību, bet viņu nepaklausīja, un par vispārējo streiku tika izlemts pretēji viņa gribai. No visas sarunas ar Jansonu es skaidri sapratu, ka viņš arī ir komitejas loceklis, tas kļuva skaidrs sarunā ar viņu par komitejas organizāciju un sapulcēm, par ko viņš man stāstīja diezgan atklāti. Pats viņš man tieši neteica, ka ir šīs komitejas loceklis. Kad mēs tā braucām, tad satikām revolucionārās patruļas, kurām pirmajā ekipāžā sēdošie parādīja kaut kādu papīru, un mūs palaida tālāk. Aizbraucot līdz Ogres stacijai, Buševics un Brazovskis gribēja nosūtīt telegrammu uz Rembatī, lai mums sagatavotu vilcienu braucienam uz Skrīveriem un tālāk, bet uzzinājām, ka telegrāfs ir sabojāts; tad mēs braucām tālāk, un jau no Rembates viņi aizsūtīja telegrammu uz Skrīveriem, bet viņiem atbildēja, ka tik ātri sagatavot vilcienu nav iespējams. Pēc tam mēs vēlu naktī ie braucām Lielvārdes muižā, no kurienes pēc vakariņām braucām tālāk ar muižnieka fon Vulfa zirgiem uz Skrīveriem. Starp Jumpravu un Skrīveriem mēs satikām vairākus revolucionāru aizturētos muižniekus, starp kuriem atceros fon Šeinfogelu, fon Levisu of Menāru un citus. No viņiem mēs uzzinājām, ka sakarā ar to, ka revolucionāri ir saņēmuši ziņas, ka tuvojas karaspēks, viņi daļu aizturēto atbrīvojuši, bet daļu pārveduši uz Liepkalni. Tad es un Jansons griezāmies atpakaļ, bet Buševics un Brazovskis brauca tālāk uz Koknesi. Kad mēs atgriezāmies Lielvārdes muižā, es paliku pili, bet Jansons sarīkoja biedrības namā lielu mītiņu, pēc tam viņš kopā ar pārstāvjiem atnāca uz pili, kopā ar viņu bija ap 100 apbruņotu cilvēku, kuri bija ļoti satraukti par baumām, ka tuvojas karaspēks. Vienojies ar viņiem, viņš atnāca pie manis un teica, ka tauta sākumā pieprasījusi visus revolucionāru aizturētos nogalināt, bet pēc tam nolēmusi izmantot to, ka viņu rokās atrodas bagāti cilvēki, un pieprasa lielu naudas summu kā izpirkšanas maksu. Viņš deva padomu man pateikt pāris vārdus tautai un pašam viņiem piedāvāt kādu naudas summu pēc mana ieskata. Es izgāju pie viņiem un sacīju, ka mēs ceram, ka pie mums būs miers, un piedāvāju viņiem 500 rubļus, kurus apsolīju iedot nākamajā dienā Jansonam. Kāds no puļa iekliedzās, ka tas ir maz; Jansons tūlīt viņus nomierināja, un viņi piekrita. Šos

500 rubļus nākamajā dienā, kad mēs atgriezāmies Rīgā, es nodevu Jansonam “Dienas Lapas” kantorī. Atpakaļ mēs braucām ar vilcienu, kuru pa telegrāfu no Skrīveriem pasūtīja Jansons; vilciens sastāvēja no vairākiem vagoniem, un bija ap 40 pasažieru. Rembates stacijā viņu sagaidīja stacijas priekšnieks, kurš uz manu jautājumu, vai var braukt ar vilcienu, atbildēja, ka braukt var visi, kuriem ir tautas komitejas caurlaide. Ogrē vilcienu apturēja revolucionārā patruļa; pēc tam mēs bez šķēršļiem sasniedzām Rīgu. Man parādītājā fotogrāfijā (parādīta Ivana Pētera d. Asara fotogrāfija) ir attēlots tas pats Asars, kuru es redzēju “Dienas Lapas” redakcijā un pie Buševica. Kā sauca cilvēku, kurš atveda no Lielvārdes vēstuli no aizturētajiem muižniekiem, Jansons un Buševics man neteica; viņi tikai teica, ka viens cilvēks atvedis vēstuli. Pirmo reizi es šo cilvēku redzēju tad, kad mēs pie viesnīcas “Imperial” iekāpām ekipāžā. Ka viņu sauc Brazovskis un viņš ir skolotāja palīgs, es uzzināju pēc tam, no kā tieši, neatceros.

Parakstījušies: Johans Fridriha d. barons Rozens un atsevišķā žandarmu korpusa apakšpulkvedis Baikovs

Ar oriģinālu salīdzināts:

Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks pulkvedis [paraksts]

LVVA, 117–1–250, 96.–97. lp.

PIEZĪMES

- ¹ Šeit un turpmāk datumos ir saglabāts vecais stils kā oriģinālā, kas no mūsdienu laika skaitīšanas atšķiras par 13 dienām.
- ² *Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata*. 1. sēj. 1. daļa (1976). Rīga: Liesma, 40. lpp.
- ³ Jānis Kroders (1860–1938) – dzimis Cēsu apriņķa Lauteres pagastā. Strādājis par skolotāju un pagasta rakstvedi Cēsu un Rīgas apriņķī. Ilgāku laiku strādājis Aderkašu pagastā, 1905. gada maijā pārcelts darbā uz Kokneses pagastu. Sociāldemokrātiskās kustības dalībnieks no 1904. gada. Viens no Vidzemes un Kurzemes pagastu delegātu kongresa iniciatoriem un organizatoriem. Rīgas apriņķa bruņotās sacelšanās prāvā piespriests nāves sods nomainīts ar mūža katorgu. Pēc Februāra revolūcijas 1917. gadā ievēlēts par Rīgas apriņķa komisāru. Sākoties vācu okupācijai, aizbraucis uz Sibīriju un Latvijā vairs nav atgriezies, dzīvojis Omskā, no 1921. gada Novgorodas guberņā. Strādājis kolhozā “Strēlnieks” Ļeņingradas apgabala Kolomovas ciemā. 1938. gada 26. februārī arestēts, 14. oktobrī notiesāts uz nāvi un 21. oktobrī Ļeņingradā nošauts.
- ⁴ LVVA, 117–1–1395, 44. lp. o.p.
- ⁵ LVVA, 5570–1–26, 157. lp.; AL nr. 07973.
- ⁶ LVVA, 117–1–1393, 5. lp.
- ⁷ LVVA, 117–1–1397, 188. lp.

- ⁸ Aleksandrs Mellers-Zakomeļskis (1844–1928) – dzimis Pēterburgā, beidzis junkuru skolu. Piedalījies poļu sacelšanās apspiešanā 1863. gadā, krievu-turku karā 1877.–1878. gadā, Sevastopoles matrožu sacelšanās un Austrumsibīrijas dzelzceļa līnijas strādnieku nemieru apspiešanā 1905. gadā. No 1906. gada jūnija līdz 1909. gada jūlijam Baltijas ģenerālgubernators. Pēc tam kļuvis par Valsts padomes locekli. 1919. gadā emigrējis uz Franciju, miris Nicā.
- ⁹ LVVA, 117–1–648.
- ¹⁰ Ervīns Šterns (1863–1937) – dzimis Pērnavas apriņķī, pēc tautības vācietis. Cara armijā sasniedzis pulkveža dienesta pakāpi. Dzīvojis Ļeņingradā. 1937. gada 22. decembrī arestēts, 11. decembrī piespriests nāves sods, nošauts 20. decembrī.
- ¹¹ Artūrs Piegāzs (1882–1907) – viens no revolucionārās kustības vadītājiem Skrīveros un apkaimē. Skrīveru rīcības komitejas loceklis. Karatiesas notiesāts uz nāvi un 1907. gada 11. septembrī kopā ar citiem nošauts.
- ¹² Rūdolfs Bangerskis (1958). *Mana mūža atmiņas*. 1. grām. Kopenhāgena: Imanta, 226. lpp.
- ¹³ LVVA, 117–1–1829, 82. lp. o.p.
- ¹⁴ Hanss Johans Oto fon Rozens (1870–1945) – baltvācu politiķis, Krievijas III Valsts domes deputāts.
- ¹⁵ Pārsla Pētersone (2007). Vēstures liecības barona Hansa Johana Otto fon Rozena atmiņās. *Latvijas Arhīvi*, 3, 66. lpp.
- ¹⁶ Nikolajs Kropotkins (1872–1937) – dzimis Harkovā, gubernatora dēls, tēvu Dmitriju Kropotkinu 1879. gadā atentātā nogalināja narodovoļci. No 1892. gada bijis goda mirtiesnesis Jelgavas–Bauskas, vēlāk Rīgas–Valmieras apriņķī. Kurzemes guberņas (1907–1912) un Vidzemes guberņas vicegubernators (1912–1915). 1898. gadā mantojis Siguldas pili. 1917. gadā emigrējis uz Veimāras republiku. Miris Berlīnē.
- ¹⁷ Dāvis Dangbergs – Meņģeles pagasta vecākais. Par 1906. gada 19. decembrī notikušās uradņiku Andreja Kārklīņa un Roberta Līdera slepkavības dalībnieka slēpšanu ticis uz pieciem gadiem izsūtīts uz Jeņisejas guberņu.
- ¹⁸ Pašvaldības reformas projektu vācu avīzes publicēja 1905. gada 21. jūnijā. “Rīgas Avīze” to publicēja 1905. gada 23. un 24. jūnijā, “Baltijas Vēstnesis” – 28. jūnijā. Abas avīzes tam veltīja plašus ievadrakstus ar vērtējumu.
- ¹⁹ Arveds Bergs (1875–1941) – jurists un sabiedrisks darbinieks.
- ²⁰ Šo projektu “Baltijas Vēstnesis” publicēja 1905. gada 5. novembrī. Šīs pašas avīzes 10. novembra numurā ir publicēta Kokneses pagasta zemnieku sapulces telegramma iekšlietu ministram grāfam Vitēm, kurā prasīts izveidot pašvaldības vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu un atklātu vēlēšanu ceļā. To parakstījuši zemnieku delegāti J. Kroders un P. Malta.
- ²¹ Rīgas pilsētas policijmeistars līdz 1906. gada janvārim, kad iesniedzis atļūgumu, bija valsts padomnieks Pāvels Gertiks.
- ²² Pēteris Zālīte (1864–1939) – publicists, filozofs, laikrakstu “Mājas Viesis” (1893–1905), “Dienas Lapa” (1899–1903), žurnāla “Mājas Viesis Mēnešraksts” (1895–1905) redaktors, Latvijas Universitātes profesors.
- ²³ Fridrihs Gotlībs Aleksandrs Kazimīrs fon Meiendorfs (1839–1911) – īstenais valsts padomnieks, Vidzemes bruņniecības landmaršals (1884–1908).
- ²⁴ Dokumentā minētie notikumi risinājās 1905. gada novembrī un decembrī.

- ²⁵ Dokumentā minētie vietvārdi pārveidoti pēc nosaukumiem latviešu valodā, vienīgi šeit ir saglabāts vāciskais nosaukums, lai nezustu teksta satura loģika.
- ²⁶ Pasta muižas vācu nosaukums bija Klauenšteina, tā atradās Daugavas kreisajā krastā starp Kokneses muižu un upi un piederēja fon Brimmeru dzimtai.
- ²⁷ 1906. gada 29. decembrī nopratinātais Pasta muižas īpašnieks Karls fon Brimmers apliecināja, ka 1905. gada 27. novembrī muižā ieradies mācītājs Štolls ar ģimeni, taču, zinot, cik naidīgi iedzīvotāji ir noskaņoti pret pašaisardzības locekļiem, viņš nav atļāvis tiem palikt. Pats nākamajā dienā devies prom pie dēla uz Porhovu, kur uzturējies septiņas nedēļas. Nemieru laikā muižā nolaupīts daudz ieroču un sabojātas mantas.
- ²⁸ Gothilfs Hilners (1862–1925) – dzimis Rīgā. Studējis teoloģiju Tērbatā un Erlangenā. Bijis mācītāja amata kandidāts Smiltenē, adjunkts Ērgļos, mācītājs Koknesē (1890–1906). 1905. gada novembra sākumā tautas sapulce nolēma viņu atcelt no amata. Izvēlētie delegāti viņam to paziņoja. Paguvus ar pēdējo vilcienu aizbraukt uz Rīgu. Ir ziņas, ka soda ekspedīcijai nodevis savu rentnieku Pēteri Peņģerotu, kas tika nošauts. Koknesē vairs nav atgriezies, strādājis Piņķu draudzē (1906–1924).
- ²⁹ Jēkabs Karps (1865–1943) – dzimis Cesvaines pagastā, beidzis Rīgas garīgo semināru. No 1897. līdz 1907. gadam pareizticīgo priesteris Koknesē. Atbalstījis revolucionāro kustību. Ierodoties soda ekspedīcijai, 1906. gada janvārī arestēts, aprīlī pret 1000 rubļu lielu drošības naudu atbrīvots. Ir ziņas, ka bijis nodoms viņu nodot karatiesai, bet to uzzinājis “*Düna Zeitung*” žurnālists Nikolajs Laivenieks, kas pa telefonu paguvus par to paziņot arhibīskapam Agatangelam, kurš panācis J. Karpa atbrīvošanu, un līdz tiesai viņš uzturējies klosterī. Līdz Pirmajam pasaules karam strādājis Saikavā, Kārzdabā, Jēkabpilī. Pēc kara atgriezies Koknesē. 1936. gadā iesvētīts par Jelgavas bīskapu, 1942. gadā – par arhibīskapu.
- ³⁰ Kārlis Grobiņš – Kokneses muižas rentnieks. Nav bijis revolucionārs, bet daudz darījis, lai atturētu no vardarbības un izrēķināšanās ar gūstekņiem. Iespējams, tādēļ J. Kroders viņam pavēlējis nogalinātos nākamajā dienā izvilkt no Pērses upes un apglabāt. Ticis apcietināts un sešus mēnešus atradies cietumā, atbrīvots 1906. gada jūnijā pret 1400 rubļu lielu drošības naudu.
- ³¹ Jānis Dzenītis – galdnieks, dzīvojis Kokneses pagasta Upeskāpostiņu mājās. No dzīvesvietas devies prom jau 1905. gada decembrī un bijis policijas meklēšanā līdz pat 1917. gada februārim.
- ³² Jēkabs Lasis (1871–1909) – Odzienes pagasta rīcības komitejas loceklis. Piedalījies Odzienes un Sausnējas muižu dedzināšanā. Vietalvas–Odzienes prāvā Rēveles karatiesa 1909. gada 6. jūlijā viņu notiesāja uz nāvi. Ir ziņas, ka cietumā izdarījis pašnāvību.
- ³³ Kozļaņņikovs – 9. Jeļizavetogradas dragūnu pulka kornets, nogalināts apšaudē 1905. gada 23. novembrī Ņeipenē. Apglabāts 27. novembrī Skrīveru kapos. Spīdzināšanas rezultātā Kozļaņņikova nogalināšanā un citos viņam izvirzītos noziegumos ir atzinies Plāteres pagasta zemnieks Miķelis Bitītis, kurš bez tālākas izmeklēšanas 1906. gada 30. augusta vakarā ceļā uz Lēdmani nošauts. Apsūdzība šajā nodarījumā 1910. gadā tika izvirzīta arī Ņeipenes pagasta zemniekam Jānim Ābramam, bet pārtraukta pierādījumu trūkuma dēļ.

- ³⁴ Konrāds Raeksons (arī Reksons) – 1905. gadā 40 gadus vecs, Limbažu pilsonis, Skrīveru muižas pārvaldnieks. Viņa māsa Minna liecināja, ka Skrīveru muižas dedzināšanas laikā ir apzagts viņu dzīvoklis. Koknesē pārvaldnieku revolucionāri izklatīja, viņam tika atņemts sudraba portsigārs un pulkstenis, kā arī ap 800 rubļu. Māsa ar A. Piegāza un J. Krodera palīdzību no šīs summas atguva 157 rubļus. 1906. gada 7. aprīlī ceļā no muižas uz staciju pie sudmalām pārvaldnieka pajūgam uzbruka mežabrāļi. Raeksons tika ievainots kājā, kučieris Johans Ozoliņš – galvā un krūtīs. Drīz pēc tam Raeksons Skrīveru muižā darbu pārtrauca.
- ³⁵ Fridrihs Gardelis – Cēsu pilsonis, Skrīveru dzirnavu nomnieks, dzīvojis Skrīveru muižā. Nopratināšanā savu sarunu ar Šternu ir apliecinājis un stāstījis, ka uzbrukumā muižai piedalījušies 4000 cilvēki, bet nevienu vārdā nav nosaucis.
- ³⁶ Jānis Danenbergsons (1888–?) – no Nīgrandes pagasta, Skrīveru stacijas telegrāfists. Šajā prāvā viņš bija visjaunākais apsūdzētais un sākumā tika notiesāts uz četriem gadiem katorgā, bet sakarā ar nepilngadību sodu samazināja uz sešiem mēnešiem cietoksnī. Vēlāk vēl notiesāts uz diviem gadiem un astoņiem mēnešiem katorgā, pēc soda izciešanas noietināts Sibīrijā. Biedrības “Piektais gads” fondā ir ziņas, ka J. Danenbergsons 1937. gada maijā daļēji paralizēts un darba nespējīgs atrodas Rīgas pilsētas slimnīcā.
- ³⁷ Jānis Austrums – Kokneses pareizticīgo baznīcas skolas skolotājs un psalmotājs. Ierodoties soda ekspedīcijai, aizbēdzis. Viņa un vēl deviņpadsmit apsūdzēto meklēšana tika pārtraukta tikai 1917. gada 2. jūlijā ar Petrogradas tiesu palātas lēmumu.
- ³⁸ Šis runātājs bija Jānis Liepiņš (Steņka).
- ³⁹ Mihails Baikovs – 1905. gadā 42 gadus vecs, žandarmērijas korpusa apakšpulkvedis Vidzemes guberņā. Vēlāk žandarmērijas pārvaldes priekšnieks Jeņisejas guberņā.
- ⁴⁰ Janis Jansons (Brauns) (1872–1917) – literatūrkritiķis, publicists, viens no latviešu sociāldemokrātiskās kustības izveidotājiem un vadītājiem 1905. gada revolūcijā, laikrakstu “Dienas Lapa”, “Cīņa” redaktors, LSDSP CK un Federatīvās komitejas loceklis.
- ⁴¹ Ansis Roberts Buševics (1878–1943) – advokāts, viens no latviešu sociāldemokrātiskās kustības izveidotājiem un vadītājiem 1905. gada revolūcijā, LSDSP CK un Federatīvās komitejas loceklis.
- ⁴² Jānis Asars (1872–1908) – literatūras un mākslas kritiķis, publicists, Federatīvās komitejas loceklis 1905. gadā.
- ⁴³ Osips Daragans (1849–1918) – Poltavas guberņas muižnieks, satiksmes ceļu inženieris. Rīgas–Orlas dzelzceļa pārvaldes priekšnieks no 1898. gada, valsts padomnieks.

Dokumentus no krievu valodas tulkojusi,
publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Līga Lapa